

Vojan Rus
**SLAVA
FILOZOFŠKE
FAKULTETE**

269-284

VOJAN RUS
PORETOVA I
SI-000 LJUBLJANA

“Slava” ima lahko humano ali protihumano vsebino; nosilci slave so lahko posamezniki ali skupine. Protihumano slavo imajo tisti, ki so si jo pridelali na škodo drugih ljudi ali lastne skupine, npr. slava vojskovodij z “uspešnimi” agresivnimi vojnami, ki terjajo od drugih narodov in od lastnega naroda milijone življenj.

Humano slavo pa prinašajo dejanja koristna ljudem; ne glede ali je to uspešno starševstvo ali umetniško ustvarjanje ali boj za svobodo naroda.

Največja slava vsega človeštva v 20. stoletju je bil boj za osvoboditev narodov vsega planeta, ker so bili do tedaj večina narodov vsega sveta nehumano potlačeni. Z njihovo osvoboditvijo v 20. stoletju je bila nacionalno osvobojena velika večina človeštva; nazadnje z razpadom stalinizma.

V tej slavni osvoboditvi narodov ima Filozofska fakulteta v Ljubljani pomemben delež, ki pa je iz sedanje slovenske zavesti, zlasti iz zavesti slovenske mladine, popolnoma izruvan.

Groteskno tragični dokaz tega sistematičnega slovenskega pranja možgan, ki je zlasti iz zavesti slovenskih mladih popolnoma izruval naš antistalinistični boj (malo manj naš protifašistični boj), je bil simpozij v Sloveniji posvečen madžarski revoluciji leta 1956. Gledam na televiziji prikaz tega simpozija in ne morem verjeti svojim očem in ušesom: eden za drugim prihajajo na oder “izobraženi” slovenski mladci, ki kot avtomati čivkajo eden za drugim, da je bila madžarska revolucija “začetek razpada svetovnega stalinističnega sistema”; potem pa pride na oder pošten madžarski znanstvenik, ki pove, da je madžarska revolucija prevzela od jugoslovanskega protistalinizma delavske svete. Naš uspešni upor proti stalinizmu se je začel osem let preje (1948) kot madžarska revolucija; naše vladno navodilo o delavskih svetih je bilo sprejeto 23. XII. 1949, šest let pred madžarsko revolucijo!

Ocena znanja zgodovinskih dejstev pri teh slovenskih “izobražencih”: minus ena. Dojemanje pomena zgodovinskih dogajanj je še drastično nižje od minus ena, saj niti “elitni” mladci ne vedo, da je njihov lastni narod (skupaj z jugoslovanskimi narodi) dal v vsem svetu največji prispevek mirni in popolni demontaži svetovnega stalinizma. Ta naš prispevek ni samo veliko večji kot prispevek madžarske revolucije, ampak je večji od prispevka katerekoli druge države v vsem svetu!

Stalinističnega svetovnega sistema niso zlomile tuje armade, ampak notranja protistalinistična gibanja v večini stalinističnih dežel, katerih prvi in nikoli premagani pobudnik je bil slovenski in jugoslovanski protistalinizem. Ta gibanja so svetovni stalinistični sistem demontirala odločno, toda mirno, z demokratičnimi političnimi in idejnimi akcijami: jugoslovanski antistalinizem, praška pomlad, podpisniki češke “skupine 77”, poljska Solidarnost, mirovno protestantsko gibanje v vzhodni Nemčiji in Gorbačovljeva politika “glasnosti”; ta je odločno nasprotovala uporabi sile proti demokratičnim gibanjem v Čehoslovaški in vzhodni Nemčiji in tako odločilno prispevala k dokončni demontaži stalinizma.

Zgodovina je dokončno dokazala – z uspešno mirno demontažo stalinizma znotraj stalinističnih dežel – da je bila prevladujoča mirna odstranitev stalinizma neskončno bolj koristna vsem tem narodom kot madžarski model oborožene vstaje. Madžarski model je namreč vsaj delno impliciral tudi predpostavko, da bodo oboroženi revoluciji priskočile na pomoč oborožene sile zahoda; to pa bi bil sigurni začetek tretje svetovne vojne z nuklearnimi bombami in s strahovitimi izgubami na obeh straneh. Prevladujoči mirni, toda odločni protistalinistični model, ki so ga inicirali slovenski in drugi jugoslovanski narodi, je bil za te narode in za človeštvo neizmerno bolj koristen kot nasilni madžarski model.

Razumljivo je bilo obžalovanje naprednih ljudi, da je madžarska revolucija doživela poraz. Vendar so bile popolnoma neutemeljene iz tega razočaranja izvirajoče obtožbe zahodnih

držav, da naj bi Madžarsko oportunistično “pustile na cedilu”, saj je vzdržnost zahodnih sil od nasilne intervencije v Madžarski leta 1956 vodilo povsem etično, humano stališče: kaj je manjše zlo!

Svetovno zgodovinsko prvenstvo Slovenije (in druge Jugoslavije) v demontaži svetovnega stalinizma, ki je bilo v zavesti naših “izobraženim” mladcev popolnoma in bliskovito zatrto že v rekordnih 15 letih po zlomu stalinizma, je popolnoma dokazljivo s preverljivimi dokazi. Znanstveno je nesporno dokazljivo, da za demontažo svetovnega stalinizma ni naredila nobena zahodna država niti nobena srednjeevropska niti nobena vzhodnoevropska dežela toliko kot druga Jugoslavija, ki je nedvomni prvi in nezlomljivi pobudnik uspešnega modela protistalinizma.

Da so narodni osvoboditelji Slovenije in Jugoslavije (partizani) prvi in odločilni, kvalitetni gibalec popolne demontaže stalinizma, dokazujejo naslednja dejstva. Že tri leta po Stalinovi smrti je Hruščov na tajni seji XX. kongresa sovjetske partije v svojem referatu popolnoma zrušil ugled Stalina, pri čemer se je oslonil na pozitivno oceno druge Jugoslavije. S tem je Hruščov dal močan pospešek razpadanju svetovnega stalinizma, katerega glavni idejni steber je bila slepa vera v Stalinovo nezmotljivost in humanost. S Hruščovim rušenjem mita o Stalinu je bil zadan prvi smrtni udarec morali stalinistov vsega sveta, ki se je od tedaj samo še rušila in do leta 1990 povsem izginila; zato si leta 1990 sploh niso upali porabiti ogromnih nasilnih aparatov in ogromnih gora orožij, ki so jim bile na dosegu roke. Toda osvoboditelji druge Jugoslavije in Slovenije smo bili odločilna opora Hruščovovem rušenju Stalinovega mita, ker smo po letu 1948 ubrali pravilno pot graditve humanega socializma in popolne neodvisnosti od vseh vojaških blokov. Zato je Hruščov lahko pred sovjetskimi komunisti porabil jugoslovanske osvoboditelje kot močan in svetel argument, ki bi bil povsem nemogoč, če bi se mi priključili drugemu vojnemu bloku ali če bi uvedli divji kapitalizem. Tedaj bi obveljalo Stalinovo prekletstvo: vsak, ki se upre vodji, konča kot borzuazno smetišče in tedaj bi se pozicije stalinizma še okrepile.

Popoln in očiten dokaz vsemu človeštvu (ne samo komunistom), da imajo jugoslovanski in slovenski osvoboditelji vodilno vlogo in močno pozicijo v svetovni demontaži stalinizma, je bil prihod Hruščova v Beograd že tri leta po Stalinovi smrti: noben voditelj nobene velike in zmagovite (v drugi svetovni vojni) velesile se v svetovni zgodovini ni šel opravičiti veliko manjši državi.

Izjemno vlogo slovenskih in jugoslovanskih osvoboditeljev (partizanov) v demontaži svetovnega stalinizma izražajo vsa znana dejstva o dinamiki tega procesa: od njegovega začetka z uporom osvoboditeljev Stalinu leta 1948 do razpada stalinizma v letu 1990. Dejstvo, da so se v zelo kratkem času med leti 1948 in 1956 zgostili tako dramatični dogodki, kot je bil naš NE Stalinu v letu 1948 in že osem let po tem rušenje Stalinovega kulta (in s tem duhovno rušenje stalinizma), je označevalo silovit začetek razpada stalinizma; Gorbačovljeva politika “glasnosti” je bila hiter konec stalinizma; Gorbačov je deloval v veliki meri iz izkustva Jugoslavije, ker se je oblikoval tudi v prijateljstvu z voditeljem praške pomladi Mlinarom; praška pomlad pa je bila kvaliteten koncept zelo blizu jugoslovanski in slovenski kvalitetni transcendenci stalinizma in zelo daleč od madžarskega nasilnega modela.

Naš osvobodilni model protistalinizma je v vsem svetu najbolj krepil vero demokratov v kratko življenje stalinizma, ker edino jugoslovanskega odpora stalinisti niso mogli nikoli podreti; med tem, ko so bili od stalinizma premagana vsa druga zgoraj našeta protistalinistična gibanja.

Naj z gotovostjo rezimiram: zgoraj sem predložil preverljive dokaze, da so slovenski in

jugoslovanski osvoboditelji (partizani) imeli v demontaži stalinizma dosti večjo vlogo kot katerakoli država sveta in katerakoli protistalinistično gibanje. Brez osvoboditeljev se stalinizem ne bi zrušil mirno v bore 42 letih: 1948-1990.

Bili sta seveda dve drugi možnosti. Prva, da se Tito ne bi osebno odločil za odločni NE Stalinu: tudi v tem primeru bi se stalinizem morda mirno zrušil, toda s počasnim razpadanjem šele kakšnih 40, 50 let kasneje; tam nekje okrog leta 2030 ali 2040 (ali še kasneje). S tem pa bi se povečala druga možnost: brez slovensko – jugoslovanskega upora bi stalinizem ohranil dosti dlje svojo veliko vojno moč in moralo in bi se morda zrušil šele v veliki, tretji svetovni nuklearni vojni s strahovitimi žrtvami na zahodni in vzhodni strani.

Jasen sklep: osvoboditelji (partizani) so bili energični ter kvalitetni prvi gibalec protistalinizma in ta odločni osvoboditeljski odpor stalinizmu je bil daleč najboljši ne samo za Slovenijo in druge narode Jugoslavije, ampak za vso Evropo in za ves svet.

Primerjalna analiza pokaže, da smo s protistalinizmom osvoboditelji imeli še večjo vlogo v svetovni zgodovini kot v protifašističnem boju. V tem boju smo bili res kvalitetno med svetovnimi vrhunci, kot najkvalitetnejše odporniško gibanje v Evropi. Vendar v protifašizmu nismo bili prvi gibalec; to je bil Churchill na čelu Anglije, od nas pa so veliko večji delež dali narodi ZSSR. V protistalinističnem boju pa smo bili nesporni pobudnik mi in smo bili zgodovinsko najučinkovitejši protistalinistični faktor vse do Gorbačovljeve domače in mednarodne "glasnosti", v kasnih osemdesetih letih, ki je imela res večje zgodovinske učinke od nas. Mi smo bili v protistalinizmu svetovno zgodovinsko najpomembnejši od leta 1948 do srede 80-ih let (do Gorbačova), ker je bila v svetovnem protistalinizmu najvažnejša pamet, strategija, temeljitost koncepta in ne kvantiteta moči.

Vsi ti dokazi o naši izjemni vlogi v demontaži svetovnega stalinizma so sedaj povsem izrвани iz slovenske zavesti; še veliko bolj kot naš delež v protifašizmu. To je res velik "uspeh" slovenske moderne protireformacije.

Popolni manjko zavesti o našem izjemnem protistalinizmu ni samo v mladcih, ki na simpoziju o madžarski revoluciji kot budistični mlinčki žvergljajo, da je ta revolucija "absolutni začetek konca stalinizma"; ampak v vsej Sloveniji. Dežurni desničar, ki ima stalno rubriko v najbolj svobodoumnemu časopisu – Mladini – zagotavlja, da je slovensko-jugoslovanski socializem po letu 1948 odstranil samo neke "anomalije" stalinizma. Se pravi, da je ta pisec slep za *bistvene razlike* med stalinizmom in našim socializmom: na te bistvene razlike bom opozoril malo kasneje.

Še bolj pa je totalna pozaba našega odločnega protistalinizma kričeca v gromkem priporočanju stalinizma s strani glavnega Ideologa bivše LDS. Ta je več let svojim in vsem slovenskim politikom stalno priporočal stalinizem kot najboljši recept! Toda to je šele delec popolnega zgodovinskega in idejnega mrtvila ne samo te stranke, ampak v vsej Sloveniji.

V njegovi stranki, bivši LDS, bi svojemu Ideologu morali (ob predpostavki minimalne zgodovinske vednosti, minimalne logičnosti in minimalne politične spretnosti) prijateljsko povedati: daj no daj, nehaj s tem nakladanjem, saj z njim izpričuješ popolno zgodovinsko neznanje in zelo škodiš naši stranki, ker z obežanjem stalinistične nalepke odbijaš svobodoumne ljudi, saj sta si diktatorski stalinizem in pravi liberalizem očitno nasprotna kot pes in mačka.

Za to ideološko nonšalanco LDS niso nič krivi Keber (zanimivo: čeprav je medicinec, je bil najkvalitetnejši ideolog LDS), niti Kacin, niti gospa Kresal, ki so vsi prišli šele na koncu; vzvišeno pozicijo Ideologa pa so gradili preje povsem drugi politiki.

Toda naša sedanja idejna katastrofa je še večja zaradi dejstva, da se Ideologu ni uprl

prav nihče iz celotne Slovenije. To v najboljšem primeru pomeni, da ni znano elementarno zgodovinsko dejstvo, da je protistalinizem (skupaj s protifašizmom) naš največji in trajni politični kapital, saj z njim npr. lahko učinkovito zavrremo tiste politike, ki prete, da bo Slovenija morala zgubiti svojo zahodno tretjino zaradi njenega "slovansko-stalinističnega imperializma". Pozabljajo pa, da je prav naš protistalinizem reševal njih od stalinizma (o tem malo kasneje). Z našim slavnim protistalinizmom bi lahko odločno zavrnilo tiste vladajoče kroge EU, ki v tem delu niso podprli pravice malega naroda, kar bi bil lahko zelo nevaren precedens za EU (podrobneje kasneje).

Nobeden ne more zanikati prisotnosti močnega partijskega monopola v razdobju 1943-1990 (in še dlje). Jaz sem ga občutil bolj kot katerikoli živi Slovenec. Vendar družbene resnice Slovenije ne izraža formulacija: osvobodilni boj je bil veličasten, toda partija ga je izkoristila za vzpostavitev svojega monopola: in pika. Ta formula pomeni, da je bilo med leti 1945 in 1990 vse črno. To je enoplastno gledanje, ki ne vidi, da je bila slovenska zgodovina med leti 1945-1990 večplastna in da je bil partijski monopol samo ena plast, ki je sama precej valovala glede trdote. Vsako znanstveno analiziranje mora predpostaviti v vsaki skupini večplastnost. V našem primeru to pomeni, da je nujno raziskovati različne dinamike in različne sinteze družbe in dimenzij Slovenije kot so: mednarodni odnosi, medjugoslovanski odnosi, razvoj gospodarstva, socialne strukture, duhovne kulture, političnega sistema in političnih sil. To večplastno metodo bom ilustrativno nakazal v tem eseju.

V naslednjem bom poskušal dokazati (seveda fragmentarno), da je bil slovensko-jugoslovanski socializem izvorna družba, ki se je razlikovala kot tretja pot tako do stalinizma kot od kapitalizma in da so nastale med slovensko-jugoslovanskem socializmom in stalinizmom bistvene razlike: *v mednarodni politiki, v notranji mednacionalni politiki, v idejni kulturni politiki, v kmečki politiki, v gospodarski politiki in v temeljni družbeni filozofiji*. Moje pozicije proti kakršnem koli imperializmu so jasne že 70 let, saj sem bil, enako kot proti drugim, vedno tudi proti carskem in stalinskemu imperializmu.

Ta zadnji je, zlasti na svojem vrhuncu, ogrožal vso Evropo in tudi ves svet, ker je imel ogromno premoč v klasični oborožitvi in ker je do leta 1948 stal globoko v Evropi: v Čehoslovaški in na sredozemski obali. Toda prva in za vso Evropo in za ves svet *bistvena razlika* med stalinizmom in našim socializmom je nastala že leta 1949 na mednarodno političnem in na mednarodno vojaškem področju. Tu se je druga Jugoslavija že tedaj odločno izločila iz stalinističnega svetovnega sistema, ga s tem temeljito in trajno vojno strateško omejila ter zavrla in s tem ogromno olajšala položaj ne samo zahodne Evrope, ampak tudi ZDA, ki so to sorazmerno hitro dojele.

Ko smo osvoboditelji v letih 1948/49 prekinili vse vojno politične zveze s stalinizmom, je le-ta zgubil pristop (preko Jadrana) na najvažnejšo prometno pot zahodne Evrope in ZDA, na Sredozemlje, stalinistični tanki niso več neposredno ogrožali severne Italije (Furlanije) niti južne meje Avstrije; se pravi, da so bili odrinjeni iz velikega dela Sredozemlja in srednje Evrope in se tja niso nikoli več vrnili. Popolni prelom: že jeseni 1949 je Stalin uradno prekinil sporazum o prijateljstvu in sodelovanju z Jugoslavijo in ZDA so že v februarju 1949 omogočile Jugoslaviji nakup strateškega vojnega materiala. Toda Jugoslavija je tudi stalno uspešno odbijala zahodne pritiske, da bi se vključila v zahodne vojne zveze.¹ Tako je popolnoma nevtralna Jugoslavija postala prvič v svetovni zgodovini in prvič v znani 3000

¹Slovenska novejša zgodovina, knjiga 2, Ljubljana 2005, str. 933

letni zgodovini Balkana trdna oaza svetovnega miru. Slovenski in jugoslovanski voditelji so s svojo izvirno mednarodno politiko dokazali, da se naš izvirni socializem bistveno pozitivno razlikuje in od stalinizma in od kapitalizma v glavnem vprašanju svetovne politike: glede svetovnega miru.

Zelo plastično sem doživel veliko potrebo zahoda po trdni nevtralni Jugoslaviji, ko sem na začetku 70-ih let šel v zahodno Nemčijo iz čistih filozofskih študijskih namer, brez vseh političnih ambicij; imel sem pa jasne ocene mednarodne situacije. Komaj sem prišel v Nemčijo, so za moje mednarodne ocene pokazali veliko zanimanja intelektualci, s katerimi sem nameraval voditi filozofske razgovore, ki so se očitno bavili tudi z zadevami NATA in so jih najbolj zanimali ti vidiki. Ker jim je šlo očitno že kar malo za nohte, so mi brez ženiranja povedali, da so zahodne službe v času agresije varšavskega pakta na Čehoslovaško analizirale nadaljne možnosti te dinamike in da so s presenečenjem ugotovile, da se Avstrija ne bi bila sposobna Varšavcem upirati več kot štiri, pet dni; skratka, da bi Avstrija takoj padla.

Zato so mi odkrito povedali, da jih zelo zanima moja ocena, kaj bi bilo z Jugoslavijo, ki je imela četrto najmočnejšo vojsko v Evropi, če bi se agresije Varšavcev nadaljevale.

Čeprav nisem bil pripravljen, sem zlahka takoj odgovoril iz dveh razlogov: prvič, jasno mi je bilo, da v tem primeru NATO deluje samoobrambno proti možni agresiji, da so zato tu njegove težnje etične in da jim zato lahko pomagam v njihovi analizi. Vedel sem za trdno odločenost jugoslovanskega vodstva, da se v primeru napada varšavskega pakta branimo, ker je Tito odstranil vojne načrte, ki so okrog leta 1970 tako napačno razporedili divizije, da ni bila branjena smer vdora iz Madžarske, Romunije in Bolgarije; kot tudi, da vodstvo pripravlja glavno obrambo na vzdolžnem jugoslovanskem pogorju. To sem brez kakršnih koli nadaljnih obvez samoiniciativno povedal zahodnim analitikom in dodal, da bi bil v primeru agresije varšavskega pakta naslednji scenarij: Varšavci bi sorazmerno hitro, v nekaj dneh zasedli severne ravnine Jugoslavije, toda gotovo bi jih za nekaj tednov zaustavili na Dinarskem in podobnem pogorju; v tem času pa bi preko jadranskih pristanišč že pritekala zahodna vojaška pomoč in mi bi se v večinskem hribovitem delu zelo dolgo uspešno branili. Z mojo razlago so bili zelo zadovoljni.

Ker je bila Avstrija v obrambi zahoda odpisana in ker je samo Jugoslavija trdno branila srednjo Evropo in zahodni Balkan – skupaj z ljubljanskimi vrati v Italijo – sta to npr. visoko cenila tudi britanski premier Churchill in ameriški konzervativni minister Dulles in tudi javno izkazala s prijateljskimi obiski Titu. Izjemna koristnost druge Jugoslavije svetovnemu miru (in še posebej zahodu) je bila vidna, manifestno potrjena s tako prisotnostjo tujih predstavnikov na Titovem pogrebu, kakršne ni bilo ob nobeni taki priliki.

Tudi drugi rezultati jugoslovanske mednarodne politike so jo globoko razlikovali od svetovnega stalinizma, ki je imel zaprte meje in avtarkistično gospodarsko politiko. Neuvrščeno gibanje, katerega pobudnica je bila Jugoslavija, je veliko prispevalo, da so se blažile in zmanjševale blokovske napetosti in da se je krepil svetovni mir. V tem gibanju je sodelovalo leta 1973 že 96 držav.² Dokaz intenzivnega gospodarskega sodelovanja z zahodom, ki je vzdignilo sposobnosti slovenskih socialističnih menedžerjev na svetovno raven – in so zato lahko po letu 1990 rešili Slovenijo gospodarske katastrofe zaradi uničenega jugoslovanskega trga – je bil dejstvo, da je Slovenija že okrog leta 1970 usmerjala okrog 60% svojega izvoza v zahodne države, da je Slovenija imela najbolj odprto (frekventno) mejo v Evropi in da je

²Vojan Rus, Izvori in temelji neuvrščenosti, Ljubljana, 1975, str. 41, 42

bilo leta 1972 v Sloveniji že 853000 tujih gostov³ ter da je iz Slovenije leta 1972 delalo na zahodu okrog 9% aktivnega prebivalstva.⁴

To je bilo vse za druge "socialistične dežele" popolnoma nedostopno: torej *bistvena razlika*. Prav zaradi vseh takih razlik je npr. tedaj Slovenija močno gospodarsko prehitela Češko, ki je bila do druge svetovne vojne gospodarsko neskončno daleč pred nami.

Ko sem s tem dokazal bistvene razlike slovenskega in jugoslovanskega tržnega, humanega socializma od celotnega stalinizma v mednarodnih odnosih, prehajam na primerjavo notranjih mednacionalnih odnosov.

Med tem, ko je nacionalna samostojnost tako znotraj ZSSR kot v celotnem "stalinističnem lagerju" bila dejansko uničena zaradi popolne podrejenosti centralističnemu stalinističnemu vrhu, je – *popolnoma nasprotno* – bila enakoprvnost narodov v samoupravno socialistični Jugoslaviji dejanska in se je do leta 1974 močno krepila. Tedaj je Jugoslavija z ustavo 1974 postala v bistvu konfederativna: močan poudarek ustave na suverenosti posameznih nacij, na njihovi pravici veta ter republiških oboroženih silah (teritorialna obramba). Vedno smo bili osvoboditelji zmagoviti nad centralističnimi težnjami: leta 1966 na Brionih, leta 1974 z ustavo in v letih 1982-1988 so bile naše zmage nad centralističnimi težnjami v šolski politiki, nad "jogurt" revolucijo, nad centralističnimi ustavnimi amandmaji leta 1988 in končno skupna zmaga v vojaškem spopadu leta 1991. Toda napredni mednacionalni odnosi v socialistični Jugoslaviji, ki so jih izbojevali osvoboditelji (partizani), niso bili samo kvalitetno visoko nad stalinizmom, ampak tudi nad tistimi razvitimi zahodnimi državami, ki so večnacionalne. Tudi položaj manjšin iz sosednih narodov je bil v socialistični Sloveniji boljši kot položaj naših manjšin v sosednih državah in to razmerje se je ohranilo vse do danes.

Kulturno idejna politika je bila v Sloveniji pluralistična zlasti po letu 1952 (kongres jugoslovanskih književnikov v Ljubljani) in *daleč boljša* kot v vseh "socialističnih deželah", kjer je vladala stroga zapoved socrealizma. V Sloveniji se je po letu 1952 razvilo več umetniških in filozofskih smeri kot kdajkoli preje v vsej njeni zgodovini. Edino z Jugoslavijo je Vatikan sklenil (Beograjski protokol leta 1966) sporazum in z nobeno drugo "socialistično deželo", kar je dokazovalo oceno Vatikana, da je samo pri nas položaj religije normalen.

Politika do kmetov se je kmalu po letu 1952 začela v Jugoslaviji in Sloveniji *temeljito razlikovati* od vseh socialističnih dežel, kjer so kmetje ostali v glavnem podrejeni "kolhozom", medtem, ko so bili pri nas "kolhozi" razpuščeni in obnovljene individualne kmetije. To pa je bila važna družbena sprememba, ker so kmetje predstavljali tedaj od 30-40% prebivalstva. Ta preobrat je imel v Sloveniji plodne rezultate, saj je bilo v Sloveniji do leta 1970 že 30.000 tržno orientiranih individualnih kmetij. *Bistvena razlika* je nastala tudi, ker je bila pri nas dovoljena privatna pobuda v turizmu in obrti; in število privatnih turističnih postelj je bilo bistveno večje kot pred letom 1941.

Bistvena razlika je bila tudi v gospodarski politiki, ki je bila v "socialističnem taboru" močno centralizirana. Edino v Sloveniji in v Jugoslaviji pa je zaradi uvajanja tržnega gospodarstva podjetje dobilo bistveno samostojnejšo vlogo kot v celotnem stalinizmu. Na tem je temeljil zelo uspešen gospodarski razvoj med leti 1952 in 1971, ki je bil (poleg Španije) najhitrejši z rastjo 8-9% letno.

Bistvena razlika od stališča stalinizma, da naj se posameznik podredi kolektivu (Stalin),

³Statistični letopis RS 1990, Ljubljana, 1990, str. 393.

⁴Družbeni razvoj Slovenije 1947/1974, str. 78.

ki je dejansko pomenilo podrejanje posameznika partijski diktaturi, je bila v naši sprejeti bistveno drugačni družbeni filozofiji po spopadu s stalinizmom: razvita oseba je temelj družbe. Že v 50-ih letih so to stališče o temeljni vlogi osebe razvijali javno npr. vsi filozofi različnih smeri v vseh jugoslovanskih filozofskih središčih.

Kot eden od strategov slovenskega in jugoslovanskega protistalinizma sem ta temelj poudarjal v kakšnih 200 komentarjih Radia Jugoslavije za vse "socialistične dežele" v letih 1951-1953. Ta temelj sem dobesedno formuliral v eseju "Nekaj vsakdanjih resnic o umetnosti" (napisanem v letu 1952 in objavljenem v 1953 letu) takole:

*"Ustvarjalna svoboda umetnika nujno vključuje tudi zahtevo, da je umetnik osebnost, da je zvest samemu sebi...Ker ima vsak človek svojo posebno konstitucijo; svoje posebne življenjske ustvarjalne izkušnje, ima seveda samo svoj doživljaj in njegov izvirni izraz, sicer bi nastajalo nezrelo sprejemanje in pokoravanje – dogma."*⁵

Že v 50-ih letih je ne samo pri skoraj vseh filozofih, ampak tudi v vsej kulturni javnosti Slovenije in Jugoslavije prevladalo mnenje, da mora biti temelj humanega socializma: *oseba!*

Samo še kakšen skrit marksističen dogmatik je morda v dnu duše betonsko menil, da mora biti absolutni temelj socializma: ekonomija ali partija. S tem se je pač naš humani socializem že na začetku duhovno utemeljil na višini najnaprednejše svetovne filozofije, zlasti evropsko-grško-krščanske, ki je v vsem človeštvu najbolj poudarjala *osebo*: stari Grki v zapovedi "spoznaj samega sebe", apostol Pavel z odkritjem, da je človekova vest temelj vsega človeštva; podobno Descartes v "cogito ergo sum" (mislim torej sem) in Marx v "svoboda vsakega posameznika je pogoj svobode vseh". Vse to pa je povzela prva skupna humana filozofija vsega človeštva; namreč Deklaracija Združenih narodov o človekovih pravicah, ki osebo kar trikrat poudarja kot temelj človečnosti.

V ustavi SFRJ iz leta 1974 je kot eno od temeljnih načel navedeno: "svoboščine in možnosti za vsestranski razvoj osebnosti..."⁶

Bistveno se je po letu 1953 socialistična Slovenija in Jugoslavija *razlikovala* od vseh "socialističnih dežel" po stalnem procesu demokratizacije do leta 1971, v katerem se niso elementi demokracije krepili samo na kulturnem in gospodarskem področju, ampak tudi na političnem področju.

Vrhunec tega demokratičnega procesa je bilo veliko slovensko demokratično gibanje 1964-1972, ki je *presegl* vse "socialistične dežele" tudi s tem, da je edino doseglo dva najvišja cilja zahodne demokracije: izrazito samostojnost zakonodajne oblasti (parlamenta) in izvršne oblasti (vlade); namreč njuno neodvisnost od partije in od vseh političnih organizacij. "Veliko" pa nazivam to gibanje utemeljeno, ker je (v razliki od manjših slovenskih fragmentov demokracije) aktiviralo in zbralo veliko večino slovenskega naroda in dobilo njegovo odločno večinsko podporo.

Zgodovinska slava Filozofske fakultete v Ljubljani je bila v tem, da sta na njej bila kar *dva* od petih centrov slovenskega vsenacionalnega demokratičnega gibanja 1964-72: filozofski oddelek in študentsko gibanje, ki sta aktivno sodelovala ali bila celo na čelu največjih in najbolj odmevnih akcij⁷ demokratičnega gibanja ter imela odločno podporo vse fakultete. Kakor je bilo slovensko demokratično gibanje z omenjenimi in drugimi političnimi

⁵Dr. Vojan Rus, *Kultura, politika in morala*, Maribor, 1969, str. 64.

⁶Ustava SFRJ, 1974, str. 10.

⁷Anthropos, 2006, 1-2, str. 194.

rezultati (večja samostojnost družbeno političnih organizacij, demokratizacija v sami ZK, demokratizacija v medijih) *edinstveno* v primerjavi z vsemi stalinističnimi deželami, tako je bila Filozofska fakulteta kot celota opravičeno *slavna*, ker je bila močnejši demokratični dejavnik družbe kot mnoge druge fakultete v svetu.

Časopis *Anthropos*, ki so ga ustanovili profesorji filozofskega oddelka je – skupaj z Teorijo in prakso – dal gibanju visoko načelno (in obenem povsem konkretno) zgodovinsko raven z razpravami o vseh najvažnejših slovenskih in evropskih temah, na katerih je *Anthropos* zbral najkvalitetnejše duhovne delavce vseh generacij in vseh področij.

Edino od vseh študentskih gibanj v vsem svetu, ko so v "68 letu" številna novolevičarska gibanja napovedovala "pohod skozi inštitucije", ki je ta "pohod" res izvedlo, je bilo slovensko študentsko gibanje, zlasti zaradi sijajnega političnega stratega študenta Toneta Remca. Edino slovensko študentsko gibanje je uspešno delovalo in na ulici in v vseh pomembnih inštitucijah: v parlamentu in v družbeno političnih organizacijah. Edino študentsko gibanje v svetu, ki je prodrlo v nacionalni parlament z dvema poslancema, je bilo naše: študentsko gibanje je podprlo izvolitev v republiški zbor poslancev Toneta Remca in dr. Vojana Rusa (bil sem v svetu edini profesor izvoljen kot študentski poslanec).

Da so nekateri "slavo" LDS gradili že na začetku na nesolidnih temeljih, je pokazala njihova težnja svoj položaj "utrditi" tako, da me kot študentskega poslanca v *Časopisu* za kritiko znanosti (1987, št. 101/102, str. 10) povsem izbrišejo iz zgodovine. Toda v publikaciji "*Študentsko gibanje 1968-72*", (str. 67) je še resnični podatek:

"V poročilu o delu skupnosti študentov v letu 1969...str. 19, beremo:

"Pri neposrednih volitvah v republiški zbor sta oba naša kandidata zmagala z veliko večino glasov (Tone Remc in dr. Vojan Rus)..."str. 67.

Konzervativci so demokratično gibanje zatrli v letih 1971/72 in vzpostavili zopet politični monopol. Vendar so številne pomembne pridobitve iz let 1953-1972 ostale, tako da slovenska družba kot celota ni postala stalinistična niti po letu 1972, ampak je bila nekaj svojevrstnega.

Ko so se po letu 1982 v Sloveniji zopet okrepile demokratične težnje, so se vse jasno in glasno oprle na veliko demokratično gibanje 1964-72 kot na svojega neposrednega predhodnika; vse struje so se nanj enotno sklicevale vse do demokratičnega preobrata v letu 1990. Slovensko demokratično gibanje 1964-72 je bilo proglašeno za neposrednega predhodnika sedanje slovenske demokracije tudi z *uradno državno politično oceno* "akcije 25 poslancev", ki jo je sprejela slovenska skupščina leta 1989; ko je ugotovila, da je šlo pri "akciji 25 poslancev" za zakonito dejanje in "da je bila z načinom, s katerim je bila politično obsojena "akcija 25 poslancev" za dalj časa prekinjena ne samo demokratizacija kadrovske politike, ampak tudi razvoj *demokratičnega parlamentarizma*, ki se je prav v tistih letih *že uspešno uveljavljal...*" (podčrtal V. R.).

Da gre tu za neposredno zvezo s sedanjo slovensko parlamentarno demokracijo, pokaže tudi dejstvo, da je pozitivno zgodovinsko oceno o "akciji 25 poslancev" dal isti sestav slovenske skupščine, ki je ustavno pravno omogočil uvedbo večstrankarskega sistema.

Toda uradna slovenska politika od leta 1996 potiska slovensko demokratično gibanje vse bolj v temo, kar najbolj dokazuje že 11 let trajajoča srdita bitka vseh "zdravih sil", da onemogoči izid moje študije o tem gibanju, ki je, po oceni najbolj zavzetega čuvarja tega velikega moralnega kapitala, nedavno preminulega mag. Ceneta Matičiča, najboljša študija.

Po njegovi oceni in po oceni dr. Avgusta Majeriča bi s preučevanjem moje študije veli-

ko pridobili sedanji politiki in znanstveniki, zlasti, ker se v politiki znova krepe podobne slabosti, kot po letu 1971. Ker sta bili ti dve oceni napisani leta 2002, sta bili preroški, saj sta vnaprej napovedovali vrsto porazov uradne levice, kot so bile izgubljene volitve 2004 in slabljenje številnih "levih" struktur, med drugim razpad LDS.

Zato sta ti dve oceni zelo aktualni. Enako je aktualno tudi posvetilo knjige o velikih ekonomistih "akciji 25 poslancev", ki ga je napisal Matičič letos tik pred odhodom. To posvetilo razkriva, da se uradna leva politika ni kaj dosti spremenila od leta 1971 do danes.

Te zelo aktualne dokumente - in tudi oceno moje knjige od Mirana Goslarja, zelo demokratičnega predsednika državnega zbora v času "akcije 25 poslancev" - navajam na koncu te študije.

Preje pa še beseda ali dve o izvoru izjemnega - v svetovno zgodovinskem merilu - slovenskega in jugoslovanskega protistalinizma in o njegovi veliki vlogi v (sedanjem in bodočem) boju za obstoj slovenskega naroda; dokazal bom, da gre tu res za njegov obstoj!

Silovitost in modrost slovensko-jugoslovanskega protistalinizma ima svoje povsem razvidne korenine v globoki utemeljenosti OF v slovenskem narodu. Z veliko podporo naroda je OF (in jugoslovansko partizanstvo) imelo veliko moč, da se upre Stalinu. Vodstva komunističnih strank v vzhodnoevropskih deželah, ki so se po letu 1945 pripeljala iz Moskve s sovjetskimi tanki, so bila bistveno manj povezana s svojim narodom in se zato niso mogla upreti Stalinu.

To najtesnejšo in najglobljo zvezo med zmagovitim slovenskim protistalinizmom (v letih 1948-90), slovensko popolno državno samostojnostjo in osvobodilnim bojem je ideološko najbolj prekinila slovenska uradna politika na "svečani" vsenarodni "proslavi" 50 letnice osvoboditve leta 1995. Ta je bila vsa cinično poniževanje osvoboditeljev do končnega ponižanja: pojdite v svoje avtobuse, ne bo golaža. Kot da so se partizani 4 leta borili, da bi dobili krožnik golaža od razvajenih princev, ki so jim prav partizani dali na razpolago vsa mogoča bogastva, zgrajena v letih 1941-1971 iz prejšnje slovenske siromaščine.

Če bi na tej "proslavi" povedali resnico, bi dejali: slovensko-jugoslovanski protifašistični boj se je po letu 1948 neposredno razvil tudi v najučinkovitejši protistalinistični boj; oba sta utirala pot in postavljala temelje ne samo za slovensko, ampak tudi za evropsko demokracijo.

Največji oviri za nastanek sedanje evropske demokracije v okrilju EU sta bila nacifašizem in stalinizem. Glavni pogoj za nastanek EU je bila odstranitev teh dveh velikih totalitarnih piramid, ki sta ena za drugo pritiskali vso Evropo. Evropska demokracija očitno ne bi bila možna brez odstranitve teh dveh totalitarnih piramid. Kdor je največ naredil za njuno odstranitev, je naredil največ za sedanjo evropsko demokracijo in za enakopravnost evropskih narodov. Ker smo bili Slovenci med tistimi, ki so naredili največ za odstranitev dveh piramid⁸, smo že od leta 1941 z OF med glavnimi graditelji demokratične Evrope. Torej je geslo "Evropa zdaj!", izrečeno v letu 1990, sicer dobronamerno, vendar pozablja, da smo Slovenci graditelji nove, humane Evrope že od leta 1941, da smo mi že od leta 1941 v novi Evropi z OF.

Vsa slovenska mednarodna politika bo torej močno ohromljena, dokler ne bo znala porabiti izjemnih in trajnih moralnih kapitalov, ki jih za naše mednarodne odnose predstavljata naš protifašizem in protistalinizem. Grenko mi je, ko vidim kakšne "visoke"

⁸Podrobneje o velikem realnem prispevku slovenskih partizanov svetovnemu antififašizmu v Anthroposu, 2006, 1-2, str. 185-192.

predstavnike EU iz dežel, ki so imele zelo dolgo fašizem, ko so nas vzvišeno trepljali po ramenu še pred letom, češ: ubogi Slovenčki, končno ste se vrnili v Evropo, čeprav smo z našim najkvalitetnejšim kontinentalnim protifašističnim gibanjem in z najkvalitetnejšim antistalinizmom (v vsem svetu) gradili z veliki žrtvami in uspehi novo, humano Evropo veliko preje, kot ti gospodje!

Sedanje nove slovenske generacije niso po prirojenih duševnih in telesnih zmožnostih nič slabše od nas osvoboditeljev (partizanov). Toda izjemni vzponi, izjemni družbeni rezultati slovenskega naroda v protifašizmu in protistalinizmu so bili možni samo, ker je slovenski narod do kraja intenziviral svoje duhovne, telesne, kulturne, organizacijske in politične moči v razdobju, ko se je potujčevalsko nasilje od leta 1800 do 1941 skrajno zaostrovalo, z nacifašizmom v silovitem vrhuncu in v našem silovitem odgovoru, ki je imel velik mednarodni pomen. Ker se take izjemne zgodovinske okoliščine v Evropi verjetno ne bodo kmalu ponovile, je možno, da bo slovenski narod še precej časa normalno živel, vendar ne bo zgodovinske prilike za take naše izjemno pomembne prispevke, kot sta bila naš protifašizem in naš protistalinizem, ki bosta zato še dolgo ostala naša največja mednarodna kapitala. Zato je nujno, da naša mednarodna politika ta dva naša izjemna mednarodna moralna kapitala skrbno in v celoti porablja v boju za obstanek slovenskega naroda.

Ker slovenski narod doživlja iz kakšnih sosednjih držav take grožnje svojemu obstoju, kot noben drug narod v Evropi, je še posebej nujna modra in popolna poraba teh moralnih kapitalov v boju za mednarodni obstanek slovenske države.

Teh mednarodnih groženj ne bom podrobno navajal, saj so se v zadnjih letih gromko javno manifestirale in so vsem zainteresiranim znane.

Čeprav naj bi imel podpisani manj mednarodnih "zvez", kot jih navajajo mnogi naši, sem od spoštovanega prejšnjega premiera Velike Britanije Anthonyja Blaira samo jaz uspel dobiti zelo pozitiven, zgodovinsko pomemben odgovor na pismo, v katerem sem prosil za zaščito naših sedanjih meja. Ta odgovor je bil najverjetneje skupni pozitivni anglosaksonski odgovor. Tu se je pokazalo, kako učinkovito je bilo, ker sem se v pismu gospodu Blairu skliceval prav na naš pomembni prispevek v protifašističnem in protistalinističnem boju!

Res pa v Sloveniji ni vse črno; še zdaleč ne! Slovenski domoljubi, ki danes gradijo slovensko čast in slavo, so vsi stotisoči naših ljudi, ki dobro delajo na svojih strokovnih mestih – zlasti stotisoči strokovnjakov- in ki politično ne škodujejo svoji deželi.

Ta pozitivna ocena velja tudi za veliko večino sodelavcev in študentov filozofske fakultete. Posebej še za tiste njene sodelavce, ki tudi v današnjih spremenljivih časih ostajajo visoko strokovni in družbeno napredni kot dr. Marko Kerševan, dr. Rudi Rizman, dr. Avgust Lešnik, dr. Rastko Močnik, dr. Vlado Osolnik, dr. Andrej Ule, dr. Janek Musek, dr. Argio Sabadin, dr. Dušan Plut, dr. Marko Polič in mnogi drugi.

Slavno ime Filozofske fakultete priborjeno v 60-ih letih smo nadaljevali tudi v slovenskem znanstvenem Društvu T. G. Masaryk in v Mednarodni Masarykovi asociaciji, katere ustanovitev je pred 13 leti podprl tedanji češki prezident Vaclav Havel na moj predlog.

V teh dveh društvih je sodobni, moderni, humani duh protifašizma in protistalinizma ostal zelo živ in učinkovit. Med vsemi znanstveni društvi v svetu ima Mednarodna Masarykova asociacija največ zaslug, da v srednje in vzhodno evropskih deželah ni po letu 1990 prevladal divji kapitalizem, ampak, da je ohranjeno precej socialne države in s tem tudi precej socialne svobode; ta pa je bila tudi eden od ciljev OF (poleg nacionalne svobode).

V nadaljnjem objavljam že omenjene dokumente:

- Posvetilo mag. Ceneta Matičiča "akciji 25 poslancev" v knjigi o velikih ekonomistih
- Ocene moje študije SLOVENSKO DEMOKRATIČNO GIBANJE 1964- 72 napisane od mag. Ceneta Matičiča, dr. Avgusta Majeriča in ocena Mirana Goslarja.

Mag. Cene Matičič
DSO Neveljska 26

Naj prejme
Dr. Vojan Rus
Porentova
1000 Ljubljana

Dragi Vojan.

Naj ti najprej čestitam Novo leto 2007 in to kar z odo, ki sem jo napisal v poslovilo odhajajočemu Tolarju in prihajajočemu EVRU.

Posvetilo v novi knjigi pa naj bi bilo naslednje:

To knjigo posvečam

"Akciji 25 poslancev", in s tem tudi vsem dvajset in petim poslancem, ki so leta 1971 s svojimi podpisi akcijo sprejeli kot svojo, in s tem postavili na "kocko" lastno, tako oblastno, kot družbeno in politično aktivnost v takratni skupni državi. Ob siloviti in brutalni "protiakciji" takratnega konservativnega jedra starih komunističnih sil, so bili vsi močno prizadeti: kaznovani, nekateri prisiljeni odstopiti, nekateri pa za desetletja z epitetonom "državni sovražnik" potisnjeni na stranski tir!

Naprošam te, da predlagano besedilo preveriš in bodisi dopolniš, vendar tako, da bo še vedno dovolj kratko in dovolj efektivno.

Z najlepšimi pozdravi Tebi in vsem Tvojim

Kamnik, 14. 1. 2007 Cene

::SLOVENSKO DEMOKRATIČNO GIBANJE 1964 - 1972

To, skoro 150 strani obsežno znanstveno delo, ki ga univ. prof. Vojan Rus predstavlja slovenski javnosti, je nedvomno najpomembnejša in najizčrpnejša študija razvoja in stanja demokracije v obdobju tako imenovane Kavčičeve prve pomladi.

Delo, ki ni ravno lahko branje, bo nedvomno dvignilo nemalo prahu med slovenskimi intelektualci vseh profilov; tako tistimi, ki so to, sicer kratko a plodovito obdobje neposredno doživljali ali pa v njem celo sodelovali, vsekakor pa z njimi simpatizirali, kot tistimi, ki so najvidnejše akterje v letih protiakcije kar se da poslušno, aktivno ali pa celo agresivno napadali, ko tudi tiste, ki so se previdno in "ziheraško" umaknili za zapečarske okope.

To pogumno delo je prvenstveno namenjeno tudi tistim mlajšim slovenskim razumnikom, ki jim je bilo to obdobje na ta ali oni način zamolčano, ali pa kot marginalno, skoro nepomembno in popačeno prikazano, vse v že "deja vu" znamenju, da se je obdobje prave demokracije pričelo šele z letom 1990 ali pa kvečjemu z znamenito 57 številko Nove revije

Dr. Vojan Rus je svojo študijsko raziskavo razdelil v štiri poglavja, od katerih prvo govori o metodoloških predpostavkah raziskave, drugo o zgodovinskih pogojih tega demokratične-

ga gibanja, tretje o glavnih centrih demokratičnega gibanja, četrto pa o splošnem pogledu na slovensko demokratično gibanje in ga torej lahko smatramo kot neke vrste succus tega filozofskega znanstvenega dela.

Marsikdo je prepričan, da tridesetletna razdalja ni zadostna za zgodovinsko presojo takratnega demokratičnega gibanja. Osebnostno pač menim, da je ta časovni odmik kar pravšnji za študijo dr. Vojana Rusa, ki je v tem gibanju "slovenske pomladi" tudi sam zelo aktivno sodeloval. In ga, v času silovite in brutalne protiakcije tudi vehementno in argumentirano branil.

Prof. dr. Vojan Rus je ena osrednjih osebnosti slovenskega demokratičnega gibanja oziroma slovenske pomladi na prelomu iz šestdesetih v sedemdeseta leta (zgodovinar dr. Božo Repe označuje ta čas kot "liberalizem v Sloveniji").

V tem živahnem in klenem Gorenjcu, sokolu Masarykove šole se skriva filozof "par excellence" z bogatim opusom nekaj desetih izdanih filozofskih knjig zelo širokega profila in mnogimi zamislimi. Njegova znanstvena pričevanja so pomemben in nenadomestljiv, večkrat pa tudi "šokanten" zapis dogajanj okoli vseh treh oblik demokratičnega gibanja 1964 do 1972, ki pomenijo zelo pomemben prispevek k razvoju žlahtne demokracije ter osamosvajanju Slovenije.

V Kamniku, 1. 7. 2002 mag. Cene Matičič

::DR. VOJAN RUS SLOVENSKO DEMOKRATIČNO GIBANJE 1964–1972 (RECENZIJA)

Avtor študije Slovensko demokratično gibanje 1964 – 1972 dr. Vojan Rus je po svoji osnovni izobrazbi filozof, bil je 30 let (64-93) redni profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V svojem znanstvenem opusu se je odmevno loteval vprašanj s področja etike, estetike, sociologije, politologije in marksistične dialektike. Je pisec številnih znanstvenih knjig in študij. Prav v letih, o katerih govori ta študija pa je tudi aktivno, čeprav neprofesionalno, zakorakal v povsem praktično politično življenje. Od leta 1969-1974 je bil poslanec v Republiškem zboru skupščine socialistične republike Slovenije. Vsem, ki se na zgodovino druge Jugoslavije kaj spoznajo, je znano, da je bila ta zgodovina tudi zgodovina socialistične republike Slovenije, čeprav federalne, v skupni državi. Obdobje o katerem govori študija je in bo za proučevanje slovenske politične zgodovine izjemnega pomena. Bodoča, objektivna, znanstvena, na stroki in ne ideologiji temelječa zgodovina ga preprosto ne bo mogla izpustiti ali obiti. Interpretacija te zgodovine brez celovitega, temeljitega in objektivnega proučevanja tega obdobja bo nepopolna. Seveda se takoj zastavi vprašanje: zakaj naj bi obdobje bilo tako pomembno in zakaj naj bi si zaslužilo takšno pozornost. Začenja se nekako 20 let po koncu druge svetovne vojne, ki je za Slovenijo pomenilo hiter gospodarski, kulturni in širši družbeni razvoj na vseh področjih, še posebej izobrazbeni. Iz pretežno obrtne-kmečke socialne strukture Slovenije pred drugo svetovno vojno je nastala moderna, zahodno evropsko primerljiva slovenska družba. Če preprosto rečemo, cilji partizanov iz leta 1945: industrializacija in elektrifikacija so bili izpolnjeni. Začeti bi se moral tako imenovani postindustrijski družbeni razvoj. Socialno-ekonomske spremembe v družbi pa nujno zahtevajo tudi spremembe v njeni nadstavbi, v politiki. Take spremembe pa se lahko "zgodijo" samo v demokratičnem okolju, take, kot pravi že oguljena fraza, kjer dobi veljavo moč argumenta pred argumentom moči. Moč pa je vselej skoncentrirana v obstoječi

oblasti. Če ni vetra, ni prepiha, ki bi omogočal, da se tudi oblast obnavlja z novimi politiki novih idej, nazorov in novega znanja, potem nastopi obdobje dogmatizma, konzervativizma in pride do zastoja razvoja na vseh družbenih področjih.

Prav strukturne družbene spremembe pa so v 60-ih letih bili tisti zunanji vzroki, ki so v s Sloveniji zahtevali, ne preobrata (revolucije), ampak preprosto prilagajanje novemu času in novim izzivom. Na oblasti pa so bili sami "ugledni in zaslužni ljudje", ki so še vedno mislili (kdo pa ne), da so nosilci napredka. In šele od tega časa naprej so postali dogmatiki, konzervativci in birokrati. Sicer pa sploh ne vem, ali zgodovina pozna veliko primerov, ko so oblastniki, zavedajoč se dejstva, da je njihov čas minil, sestopili z oblasti in le-to prostovoljno predali nosilcem novih idej za spremenjene nove družbene razmere. Avtor študije dr. Vojan Rus izvrstno analizira prav to obdobje in Slovensko demokratično gibanje 1964-72, njegove protagoniste in njihove ideje uvršča prav v ta kontekst. Njegovi nosilci so bili iz intelektualne, gospodarske in drugih sfer družbe, pa tudi nekateri politiki, ki so spoznali nujnost sprememb in ne nekakšni opozicijski politiki, ki bi jih pri tem vodil pohlep po oblasti. To je glavna značilnost in vrednosti te študije. To obdobje žal v dosedanji zgodovinski oceni nikoli ni bilo prav razumljeno in še manj pravilno interpretirano. Še najbolj humorno žalostna in žaljiva je ocena "nadobudnih" novih politikov, da so bili nosilci tega gibanja nekakšni petelini, ki so sicer spoštljivo korajžno, vendar prezgodaj "kikirikali". O sancta simplicitas, ne prezgodaj, pravočasno ali celo že prepozno. Vlaka družbenega razvoja je odtlej naprej vozil samo še po napačni proggi in mimo postaj, ki Sloveniji niso omogočale najboljših razvojnih možnosti. V tem je glavna vrednost študije dr. Vojana Rusa. Njena vsebina bi morala postati iskano čtivo mladih zgodovinarjev, politikov in družboslovcev vseh vrst. Brez razumevanja in poznavanja vzrokov in posledic takoimenovanega stanja v družbi ter nauka, ki iz tega izhaja, se nam negativne posledice lahko vselej znova ponovijo oziroma se že ponavljajo. Brez poznavanja in razumevanja tega obdobja in nauka, ki iz njega izhaja, se bo slovenska politika zopet cmarila v soku svojega neznanja in krivdo zvrčala na nekakšno kontinuiteto, mračne sile, ki še delujejo in podobno. Namesto, da bi spoznali, da zgodba pripoveduje o njih samih. Razlika bo samo v tem, da bodo tisti, ki bodo prišli za njimi, tudi njih tako etiketirali.

Kritiki bodo Rusa sicer označili kot "dvornega oporečnika", ki v dogovoru z aktualno politično elito skuša lakirati njeno upravičenost obstoja. Vendar je ta ocena povsem napačna, če ne debilna. Prav t. i. akcija 25 poslancev jasno kaže, da je dregnila v "sršenje gnezdo" - v kadrovske politike, kjer so bile oblastne elite najbolj občutljive. To obdobje je bilo protislovno prav po tem, da je oblast, torej ZK, razvila posebno filozofijo demokratičnega kadrovskega prenavljanja (rotacija, reelekcija in podobno), ki pa se v praksi ni uresničevala. Še vedno kadrovska politika ni temeljila na oceni, kdo kaj zna, ampak na kriteriju, kdo je in kdo ni "naš". O tem pa je odločal politični vrh in ne strokovne reference. Vsako podobnost z aktualnimi političnimi dogajanjmi (tudi pri nas in zdaj) v "najbolj demokratičnem sistemu", v večstrankarski demokraciji prepuščam bralcem. Da ta pripomba ne bi bila napačno ali zlobno razumljena je avtor študije izrecno poudaril, da je večstrankarski sistem vsekakor boljši kot enopartijski. Govori le, da obstoj večstrankarskega sistema daje samo večje možnosti za demokracijo, v nobenem primeru pa ne že zadostno zagotovilo zanjo. Večstrankarska demokracija je namreč tudi sama produkt nekega časa in dosežene stopnje družbenega razvoja. Če o tem odloča v nekem trenutku na temelju demokratične večine izvoljena družbeno politična opcija, še to nikakor ni zadostno zagotovilo, da bo voz družbenega napredka samo zaradi tega šel v pravo smer. Prav sodobna praksa celo najbolj razvitih dežel sveta kaže nasprotno.

Problemi globalizacije, destrukcije in devastacije okolja v svetovnem merilu, ki se dogajajo prav v večstrankarskih okoljih kažejo, da tudi z obstoječimi, demokratičnimi okvirji nekaj ni v redu. Vse vrste znanosti so torej na preizkušnji, pred njimi so novi izzivi, nove rešitve. Svetovni kapitalizem in njegova relikvija "trg" škripata po vseh šivih. Pa tudi zdravila, ki mu jih predpisujejo "dvorni apologeti", se prej ali slej izkažejo kot strupi, ki prave rešitve problemov le odlagajo. Študija Vojana Rusa sicer ni želela in ni mogla analizirati vseh teh problemov sodobnega časa, med njenimi vrsticami pa se razmišljajočemu bralcu odpirajo prav ta vprašanja in kažejo, kam vodi ignoriranje aktualnih problemov v družbi v nekem času. Kot napredna in demokratična je mogoče označiti v družbi tista gibanja, ki pravočasno zaznajo aktualne probleme in si, ne glede na morebitne osebne negativne posledice za njihove nosilce, prizadevajo za nove, boljše rešitve. Iz študije izžareva prav to ozračje in v tem je njena vrednost.

Študija ima zgodovinsko distanco le dobrih 30 let, še vedno so živi njeni akterji in kritiki; to je res, toda res je tudi, da bi samo tisti, ki je že v peklu, lahko povedal, kako vroče je tam. Prav zato je študija izpod peresa znanstvenika in akterja tistega časa še toliko več vredna. Bodoči rodovi bodo upravičeno imeli svoje poglede na to dobo. Toda dejstva so dejstva in o njih je govora v študiji. Vrednostne sodbe so drugotnega pomena in tudi le produkt svojega časa.

Maribor, avgusta 2002 Avgust Majerič

::DRAGI KOLEGA VOJAN RUS!

Oprosti, da se ti javljam s takšno zakasnitvijo. Kar sram me je, da sem tako dolgo odlašal z odgovorom na tvoje pismo. Morda sem bil malo v zadregi, saj nisem več v stanju pomagati ti pri lobiranju za finančno pomoč. Vsekakor ti čestitam, da si vendarle opravil veliko delo in sam dokončal študij Slovensko demokratično gibanje 1964-1972. Ocenjujem jo kot zelo kvalitetno in vredno vse pozornosti, še posebej zato, ker je v sedanji stvarnosti mnogo podcenjevanja, omalovaževanja in celo kriminalizacije naše preteklosti. Pri tem so nosilci tega predvsem tisti, ki niso bili ne takšni ne drugačni akterji tistega časa.

V pismu omenjaš revijo Borec, ki naj bi objavila tvojo študijo. Ker revije ne spremljam, ne vem, ali si že uspel z objavo ali ne. Vsekakor moraš najti neko glasilo, da to objaviš, saj tako kompleksne študije o tem gibanju nimamo. Bral sem sicer Repeta, ki je če se ne motim, o tem še največ pisal. Če ne bi šlo drugače, bi morda bilo interesantno tudi objavljanje v nadaljevanjih.

V študiji se mi zdi posebej pomembna, pa tudi značilna tvoja členitev gibanja na štiri glavne centre. Mislim, da njihov praktična nepovezanost, razen nekaterih osebnosti, posebej izpričuje, da v gibanju ni šlo za nikakršen boj za oblast, da ni šlo za nikakršno organizacijo, pač pa za človeško utemeljeno prizadevanje za svobodnejše, bolj demokratično družbeno življenje. V tem smislu bi to gibanje lahko pomenilo vzorec in impulz za demokratičen in nekrvav prehod dvajset let pozneje v slovensko demokracijo. Seveda tedanje demokratično gibanje ni imelo tiste sreče, ki nas je spremljala ob osamosvojitvi, to je izjemno ugodnih mednarodnih pogojev.

Če boš študijo še kaj pilil, se poskušaj izogniti vsemu kar bi lahko dišalo po patetičnosti. Prav tako, kot si se izognil konkretnih oznak tistih, ki so igrali negativno vlogo, ne potrebujejo poveličevanja tisti, ki so bili najpomembnejši v pozitivnem smislu.

Pri finansiranju si morda naredil napako. Na podlagi pogodbe bi bilo bolje, če bi vsako

.....

leto, ob kratkem poročilu, kako stvar poteka, izstavil delni račun. Tako so verjetno vsi že davno pozabili, kakšno pogodbo so sklenili. Pravilna je zdaj tvoja ocena, da morda vsaj delno lahko še kaj kane. Moram priznati, da sem celo sam mislil, da ste na svojo zavezo spričo okoliščin pozabili, zlasti zaradi Remčeve smrti, za Matičiča pa tako vem, da je še vedno vsestransko angažiran. Ne glede, ali boš še kaj iztržil ali ne, moraš zadevo obelodaniti, saj sam najbolj dobro veš, da pisci nikdar ne dobijo tega, kar so dejansko vložili.

Lepo te pozdravljam in se ti opravičujem.

Ljubljana, 28. maja 2002 Miran Goslar